

Мельничук Л. Б., к.пед.н., доцент, Саприкіна О. П., ст. магістратури педагогічного факультету (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

***Анотація.** У статті обґрунтовано основні теоретичні підходи до визначення сутності феномену обдарованості; проаналізовано особливості організації навчально-виховного процесу з обдарованими учнями в сучасних умовах; розкрито теоретичні аспекти підготовки вчителя до роботи з обдарованими школярами. Охарактеризовано знання та вміння, необхідні для забезпечення високого рівня професійно-педагогічної підготовки вчителя до роботи з обдарованими дітьми.*

***Ключові слова:** обдарованість, концепція творчої обдарованості, здібності, талант, креативність, самовдосконалення, підготовка вчителя.*

***Аннотация.** В статье обоснованы основные теоретические подходы к определению сущности феномена одаренности; проведен анализ особенностей организации учебного процесса с одаренными учениками в современных условиях; раскрыты теоретические аспекты подготовки учителя к работе с одаренными школьниками. Обоснованы знания и умения, необходимые для обеспечения высокого уровня профессионально-педагогической подготовки учителя к работе с одаренными детьми.*

***Ключевые слова:** одаренность, концепция творческой одаренности, способности, талант, креативность, самосовершенствование, подготовка к работе учителя.*

***Annotation.** The article justified the main theoretical approaches to the definition and nature of the phenomenon of giftedness; the features of the educational process for gifted pupils in modern conditions are analyzed; the theoretical aspects of preparing teachers to work with gifted pupils are revealed. Knowledge and skills required to ensure a high level of professional and pedagogical training of teachers to work with gifted children are grounded.*

***Key words:** giftedness, the concept of creative giftedness, ability, talent, creativity, self-improvement, teacher training.*

Обдарованість як наукова проблема в останні десятиліття нашого часу вийшла далеко за межі теоретичного вивчення і стала предметом

широкого суспільного обговорення. Очевидним є те, що прогрес у будь-якій сфері людського життя визначається діяльністю людей, які по-новому сприймають світ, здатні швидко адаптуватися до мінливих умов сучасності, ставлять перед собою складні задачі, енергійні, креативні, спроможні досягати значних висот. Нині набуває актуальності питання раннього вияву, навчання та розвитку обдарованих дітей, дослідження умов та факторів, що сприяють формуванню їх інтелектуальних здібностей, використання закордонного досвіду відповідно до умов навчання обдарованих дітей у нашій країні. У практичній площині дослідження обдарованості пов'язане з проблемою організації навчання обдарованих дітей, підготовкою відповідних педагогічних кадрів та організацією ефективного впливу батьків на талант їх дітей [1, с. 38].

Означені вище завдання актуалізують проблему, пов'язану з підготовкою вчителя, оскільки саме йому відводиться провідна роль у реалізації окреслених перетворень. Завдання педагогів полягає в тому, щоб створити умови, за яких будь-яка дитина могла б просуватися шляхом власної досконалості, вміла мислити самостійно та нестандартно. Цей шлях називається «самовдосконаленням дитини в умовах освітнього процесу».

На сучасному етапі проблема обдарованості все частіше стає предметом спеціальних досліджень та публікацій. Так, питання вивчення і формування здібностей особистості розглядалося у працях Ю. Бабаєвої, П. Гальперіна, Н. Лейтеса, О. Леонтєва, Л. Чорної та ін. Ідея дослідження природи обдарованості на основі аналізу творчого розвитку людини знайшла своє відображення в концепціях творчої обдарованості О. Кульчицької, О. Матюшкіна, В. Моляко, С. Сисоєвої та ін. Розвитку обдарованості на різних вікових етапах присвячені дослідження В. Давидова, Д. Ельконіна, О. Кульчицької, І. Лернера, Р. Пономарьова та ін. Водночас, Б. Ананьєв, С. Рубінштейн та Б. Теплов здійснили вивчення індивідуальних відмінностей обдарованих дітей, а В. Демченко ґрунтовно проаналізував питання підготовки педагогічних кадрів в обласних інститутах післядипломної освіти до роботи з обдарованими школярами.

Незважаючи на активізацію наукових досліджень з означеної проблеми, чимало питань, пов'язаних із теоретичним узагальненням особливостей організації навчального процесу з обдарованими учнями та підготовки вчителя до роботи зі здібними школярами за сучасних умов, залишаються нерозв'язаними, а резерви підвищення якості професійної підготовки вчителя, який працює з обдарованими дітьми, використовуються не повною мірою. Час висуває до науковців і педагогів нові завдання, стимулює творчий пошук оригінальних, нестандартних рішень педагогічних проблем, прискорює розвиток нових навчальних технологій, оригінальних виховних ідей, форм і методів навчання й виховання обдарованих учнів.

Враховуючи актуальність та недостатній стан розробки означеної проблеми, мета нашої статті полягає в дослідженні теоретичних підходів щодо підготовки вчителя до організації навчального процесу з обдарованими учнями.

Завданнями дослідження є:

- теоретичне обґрунтування поняття обдарованості;
- визначення основних форм та методів організації навчально-виховного процесу з обдарованими учнями в сучасних умовах;
- розкриття теоретичних підходів щодо підготовки вчителя до організації навчального процесу з обдарованими учнями.

Одним із важливих напрямів діяльності вчителя в загальноосвітній школі є його робота з учнями, які мають особливі здібності. Такі учні характеризуються порівняно високим розвитком мислення, довготривалим запам'ятовуванням навчального матеріалу, відмінними навичками самоконтролю в навчальній діяльності, великою працездатністю тощо. Їм притаманна неординарність, свобода висловлювання думки, багатство уяви, чіткість різних видів пам'яті, швидкість реакції, вміння піддавати сумніву й науковому осмисленню певні явища, стереотипи, догми [1, с. 36].

Високий рівень професійно-педагогічної підготовки, на думку вчених, [2; 3; 4] забезпечується оволодінням трьома групами знань та вмінь (табл. 1). Використовуючи такий підхід, можна визначити знання та вміння, необхідні для забезпечення високого рівня професійно-педагогічної підготовки вчителя до роботи з обдарованими учнями.

Таблиця 1

Знання та вміння, необхідні для забезпечення високого рівня професійно-педагогічної підготовки вчителя до роботи з обдарованими учнями

Загальнонаукові та фахові	Фізіологічні та психологічні	Педагогічні та методичні
Теорія відповідного предмета, основи суміжних предметів та вміння використовувати знання у процесі роботи з розвитку здібностей і обдарувань учнів	Вікові особливості фізичного і психологічного розвитку школяра, психологія навчання й виховання. Поняття і види обдарованості та здібностей	Сутність педагогічного процесу, теорія і методика навчання та виховання школярів, наукова організація праці вчителя та учня

Робота вчителя з обдарованими учнями – це складний, динамічний і безперервний процес. Він вимагає від майбутніх педагогів насамперед якісних знань у галузі психології та педагогіки обдарованості учнів.

Аналіз наукових досліджень із проблем обдарованості свідчить про те, що більшість науковців віддають перевагу навчанню дітей в умовах

звичайних навчальних закладів, використовуючи ряд традиційних та інноваційних методів. Практично всі дослідники вважають, що немає як єдиного правильного способу роботи з обдарованими, так і спеціальних методик тільки для талановитої молоді. Проте більшість із них дотримуються думки, що найбільш ефективними є ті методи організації творчої навчальної діяльності, що поєднують у собі гру, емоційне захоплення, дослідницьку діяльність і дискусії [1–5].

Компонуючи навчальні програми для обдарованих і талановитих школярів, безперечно, слід дотримуватися загальних вимог, які висувуються до структури і змісту цього нормативного документа. Водночас дещо відмінна мета і завдання навчання цієї категорії школярів порівняно з названими атрибутами загальної освіти учнівського загалу робить актуальними вимоги, не характерні для навчальних програм, за якими навчаються звичайні школярі [2].

Розвиток обдарованості учнів залежить від професійного рівня педагогів та застосування ними креативних методів навчання. Зважаючи на це, у практиці педагогічної діяльності слід використовувати нові технології навчання, які сприятимуть розвитку інтелектуальної, творчої обдарованості. Зокрема, можуть бути використані такі форми навчання: індивідуальні, фронтальні (дискусії, семінари, дебати, рольові ігри), групові (парні, постійні групи зі зміною функцій, груповий поділ класу з однаковими завданнями, з різним завданням, із загальним звітом кожної групи перед усім класом). Особливою популярністю серед обдарованих дітей користуються інтерактивні методи («мозковий штурм», «займи позицію», «прес», «метод п'яти капелюхів», «акваріум», «мікрофон» тощо) та дискусійні форми (симпозіуми, дебати, «круглі столи»). Представлені форми роботи дають можливість учням розвинути власні здібності, вміння висловлюватися та спілкуватися [3, с. 4].

У методах навчання цих учнів мають превалювати самостійна робота, частково-пошуковий і дослідницький підходи до засвоєння знань, умінь та навичок. Контроль за їх навчанням спрямовується на стимулювання поглибленого вивчення навчального матеріалу, його систематизацію, класифікацію, перенесення знань у нові ситуації, виявлення і розвиток творчих елементів у їх навчанні. Домашні завдання для таких учнів повинні бути творчими.

Названі моменти в навчальних заняттях доповнюють системою позакласної та позашкільної роботи (виконання учнем поза навчальних завдань, відвідування занять гуртка або участь у масових тематичних заходах: вечорах, оглядах-конкурсах художньої, технічної та інших видів творчості, зустрічі з ученими та ін.). Індивідуальні форми позакласної роботи передбачають виконання школярами різноманітних завдань, участь в олімпіадах. Важливо керувати позакласним читанням учнів. Учителі

мають налагоджувати контакти з позашкільними установами, де займаються їх вихованці. Вивчаючи інтереси і нахили учнів, вони допомагають їм обрати профіль позашкільних занять.

Основна мета роботи з обдарованими дітьми – виявити таких учнів та створити умови для їх оптимального розвитку. Основні завдання, що постають перед учителем у ході роботи з обдарованими учнями, передбачають розвиток:

- цілісної картини світу в уявленні дитини;
- творчого критичного й абстрактно-логічного мислення, здатностей розв'язувати проблеми;
- здатності самостійно навчатися та здійснювати дослідницьку роботу;
- здатностей до самопізнання та саморозуміння, формування позитивної «Я-концепції».

Безперечно, головна мета учителя полягає у розвитку обдарованості учнів, у створенні умов для максимального розкриття талантів і обдарувань дитини, у визначенні стратегії, принципів, етапів психологічного та науково-методичного забезпечення реалізації даної системи роботи. Як і будь-яка інша система, система роботи з обдарованими учнями повинна бути орієнтована на кінцевий результат.

Особливу увагу слід звернути на такі моменти, як: повне задоволення запитів дітей у поглибленому вивченні предметів на основі широкого ознайомлення їх із сучасною наукою; залучення їх до надання допомоги своїм однокласникам у навчанні та розвитку навчальних можливостей; запобігання розвитку в них переоцінки своїх можливостей, лінощів через систематичну недозавантаженість [4, с. 49].

Крім того, робота з обдарованою молоддю повинна передбачати:

- задоволення запитів обдарованих учнів у поглибленому вивченні предметів;
- створення умов для різнобічних пізнавальних інтересів учнів і, водночас, для розвитку виявлених у певній галузі діяльності їх здібностей;
- запобігання розвитку в обдарованих дітей переоцінювання своїх можливостей та втрати в них інтересу до навчання.

Робота з обдарованими учнями повинна базуватися також на активній життєвій позиції та творчій діяльності вчителя, емоційній стабільності, цілеспрямованості, адекватній самооцінці, вмінні правильно оцінювати успіхи учнів, знанні особливостей вікового розвитку дітей, високому рівні володіння предметом, використанні інноваційних методів, почутті гумору, педагогічному такті, наявності організаторських та комунікативних здібностей. Проте безумовною запорукою успіху в роботі педагогічного колективу з обдарованими учнями є сприятливий психологічний клімат та співпраця вчителів, батьків, учнів.

Зокрема, Болсун С. А. виділяє такі риси професіонала, який може працювати з обдарованими дітьми: високий рівень інтелектуального розвитку; чуйність; почуття власної гідності; здатність переносити значні моральні витрати; гарна саморегуляція; вміння підтримати, захистити, надати допомогу; комунікативність; добрі організаторські здібності; вміння будувати педагогічну діяльність на основі результатів психодіагностики особистості дитини з огляду на її індивідуальні й вікові особливості; вміння адаптувати свою діяльність до особистості кожної дитини; вміння розробляти й упроваджувати авторські програми; вміння створювати ситуацію успіху, умови для самореалізації особистості учня, стимулювати творчість дитини; вміння використовувати у своїй діяльності інноваційні методи та технології навчання й розвитку дітей. Тобто вчитель обов'язково повинен мати ґрунтовну фахову підготовку, емоційну стабільність, бути доброзичливим і чуйним, мати творчий особистий світогляд, почуття гумору і, звичайно ж, знати психологічні особливості обдарованих дітей і враховувати їх в своїй роботі [4].

Однак існує ряд факторів, що знижують придатність педагога до роботи з обдарованими учнями: нестача специфічних для освіти обдарованих знань і вмінь; недостатнє володіння методами диференціації навчання; відсутність чіткого розуміння академічних потреб і можливостей обдарованих учнів; нездатність ефективно модифікувати навчальну програму, опір змінам.

Розвиток обдарованих дітей гальмується через: відсутність соціально-матеріальної бази, потрібної для вияву різнобічних талантів дітей, їхньої творчості; формалізовану, механізовану та автоматизовану систему навчання; поневолення дитячої обдарованості бездуховною масовою культурою; відсутність психологічної допомоги дітям у подоланні комплексу неповноцінності. Тому, педагоги і батьки повинні керуватися твердженням В. Сухомлинського про те, що у природі немає дитини безталанної, ні на що не здатної [5].

При цьому, у першу чергу, важливо враховувати, що навчально-виховна діяльність у закладах освіти повинна будуватися на позитивних емоціях, стимулюючи і заохочуючи всіх учасників навчально-виховного процесу до активної пізнавальної діяльності на основі створення ситуації успіху на уроках і в позаурочній діяльності.

З проведеного дослідження можна зробити висновок, що упровадження системи роботи з обдарованими дітьми передбачає створення ефективно діючої моделі навчально-виховного процесу, розрахованої на розвиток здібностей та обдарувань учнів.

Робота педагога з обдарованими дітьми – це складна педагогічна технологія, яка вимагає від учителів особистісного росту, постійного оновлення знань у галузі педагогіки і психології обдарованих; тісної співпраці із психологами, іншими вчителями, адміністрацією і, звичайно, з

батьками обдарованих учнів; постійного зростання майстерності та педагогічної гнучкості; вдосконалення технологічного підходу у навчанні активних учнів; змісту та умов впровадження різних технологій у практику роботи загальноосвітніх шкіл, а також вибір учителем технології, яка дозволить максимально використати власний творчий потенціал.

1. Демченко В. В. Проблеми визначення обдарованості в системі підготовки педагогів до роботи з обдарованими школярами / В. В. Демченко // Нова педагогічна думка : науково-методичний журнал. – Рівне : ППЗПФ «Папірус Друк», 2012. – № 4 (72). – С. 36–38. 2. Афанасьєва В. Є. Формування психологічної готовності педагогів до роботи з обдарованими школярами [Електронний ресурс] / В. Є. Афанасьєва // Матер. Всеукр. науково-практ. конфер. «Підготовка педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами в системі післядипломної педагогічної освіти» (м. Рівне, 22-23 листопада 2007 р.). – Режим доступу : <http://www.roippo.rivne.com/>. 3. Білик Н. І. Обдаровані діти: виявлення і досвід розвитку / Н. І. Білик, В. Ф. Моргун, Н. В. Настенко // Завуч. – 2000. – № 6. – Наша вкладка. – С. 1–8. 4. Болсун С. А. Розвиток педагогічної техніки вчителя: актуальність та значущість / С. А. Болсун // Початкова школа. – 2000. – № 2. – С. 50–51; № 7. – С. 48–50. 5. Демченко В. В. Підготовка педагогічних кадрів до роботи з обдарованими дітьми в умовах інституту післядипломної освіти [Електронний ресурс] / В. В. Демченко // Матер. Всеукр. науково-практ. конфер. "Підготовка педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами в системі післядипломної педагогічної освіти" (м. Рівне, 22–23 листопада 2007 р.). – Режим доступу : <http://www.roippo.rivne.com/>. 6. Полицяк Н. І. Моделі навчання обдарованої молоді Джозефа Рензулі / Н. І. Полицяк // Нова педагогічна думка : науково-методичний журнал. – Рівне : ППЗПФ «Папірус Друк», 2014. – №1 (77). – С. 29–32.

Рецензент: д.пед.н., професор І. В. Поташнюк.